ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

พระแสงจันทร์ ฐิตสาโร (เหล็กศรี)
พระมหาธนกร กตปุญฺโญ (ดรกมลกานต์)
ปัญญา เสนภูงา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณาชวิทยาลัย
Email: roietjournal@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ ความเชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อเกิดขึ้นจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดีสิ่งนั้นไม่ดีจะต้องส่งผลกระทบอย่างนั้น ความเชื่อจึงปรากฏเป็นข้อห้ามคำสอนของโบราณภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีลักษณะของการสะสม เรียนรู้ สืบสาน สืบทอด และต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบันจากบรรพบุรุษสู่ชนรุ่นหลังกันมาอย่างยาวนานและมีความสัมพันธ์กันและสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน จนไม่สามารถแยกออกจากกัน ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อบนฐานของเหตุผล เชื่อกรรม หรือการกระทำ เชื่อผลจากการกระทำทุกอย่างจะเกิดขึ้นอย่างเหมาะสมกับเหตุที่ทำลงไป และความเชื่อนี้จะนำไปสู่การศึกษา และการปฏิบัติตนในเรื่องต่าง ๆ ด้วยการพัฒนาจิตให้เข้าถึงปัญญา เพื่อให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีอย่างครบถ้วนภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่อิทธิพลเข้าในดินแดนแถบนั้น ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีแฝงอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับควาเชื่อก็น่าจะเริ่มแต่เมื่อนั้นประกอบกับกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงได้ผสมผสานได้อย่างกลมกลืนแล้วกลายมาเป็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีให้คนในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น,ความเชื่อ,พระพุทธศาสนา

Local WisdomandBuddhist Beliefs

Phra Saengchan Thitasaro (Leksri)
Phra Maha Thanakorn Katapunyo (Donkamonkarn)
Panya Senphunga
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: roietjournal@gmail.com

Abstract

This article is intended to present local wisdom and Buddhist beliefs. The local wisdom about faith occurs from thinking that this thing is good that is not good or must affects that faith. Therefore appears to be a taboo of ancient teachings, local wisdom which is knowledge that has the characteristics of accumulating, learning, inheriting and continuing from the past to the present, from the ancestors to the long-standing generations together, and is related and consistent with the traditional way of life of villagers without separation. The belief in Buddhism teaches belief on the basis of reason, belief, karma or action. Believing the result of every action will occur appropriately according to the cause and practice in various matters by training the mind to gain access to wisdom, to provide complete physical and mental health. Local wisdom and Buddhist beliefs assumed that when Buddhism spread its influence in that region, the teachings of the Buddha that are hidden in the local wisdom about faith should begin and combine with local wisdom and traditional beliefs that existed before. This should be consistent with the principles of Buddhism and merge harmoniously and then become a culture, tradition and tradition for people in the society to behave together until today.

Keywords: local wisdom, beliefs, Buddhism

1. บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นความรู้ ความสามารถ และทักษะของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดและสั่งสมประสบการณ์ สืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และปรับตัวในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นองค์รวมความรู้ ซึ่งรวบรวมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้น ให้สัมพันธ์กันจนเกิดมิติรอบด้าน สะท้อนความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว คนในชุมชนท้องถิ่นและจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานการดำรงชีวิตของคนในสังคมนั้น เป็นสรรพวิชาความรู้ทั้งหมดที่ชุมชนท้องถิ่นใช้แก้ปัญหาหรือจรรโลงชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์ในการเลี้ยงชีพหรือประโยชน์ด้านอื่น ๆ ในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่นและปัจเจกชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับมนุษย์ทุกคน เกิดจากความรู้สึกความเข้าใจของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งอาจจะเชื่อถูกต้องตามหลักเหตุผลหรือผิดจากหลักเหตุผลก็ได้ ความเชื่อของคนไทยโบราณมีหลายอย่าง อาทิเช่น ความเชื่อเรื่องผีป่า เจ้าป่า

เทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ และการให้ความเคารพแม่โพสพ ความเชื่อนี่เองที่เป็นต้นเหตุของการเกิดประเพณีและหลักปฏิบัติต่าง ๆ มากมายของสังคมไทยในปัจจุบัน (เดือน คำดี, 2541)

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ดี รู้จักเหตุผลว่าสิ่งนี้ควรทำสิ่งนี้ไม่ควรทำ รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดีด้วยตนเอง ช่วยให้มีชีวิตที่ราบรื่นและสงบสุข เป็นอิสระสามารถควบคุมตนเองได้ หลักความเชื่อในพุทธศาสนาเน้นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล พิจารณาด้วยปัญญา หาเหตุผลให้เห็นจริงแกใจจึงเชื่อ คือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลู่ไหลไปตามสิ่งที่ยั่วยวน และลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2535) หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงมีผลต่อการบ่มเพาะภูมิปัญญา ในการครองตนให้ละเว้นสิ่งที่ถือว่าเป็นบาปที่คนดีพึงรักษาตัวให้ห่าง และมุ่งบำเพ็ญกุศลเพื่อเป็นเนื้อนาบุญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหากมีความเข้าใจอย่างถูกต้อง เมื่อนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิต จะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกันไปได้อย่างดี เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น บทความนี้มุ่งศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านความเชื่อกับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เขียนจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

2. ความหมายความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา เป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 19, 2519) สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่ใช้แก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตโดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองกันยาวนาน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2537) ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตน เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลง ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกข์ภัยพิบัติทั้งปวง (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2542)

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นวิถีชีวิต มรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีความหมายเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนในท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ภูมิ

ปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะแลนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น เป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความสามารถ และวิธีการที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา ภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นความรู้ความสามารถ และวิธีการปฏิบัติของชาวบ้านที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากวิธีการนั้นเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น และมีการนำไปปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในชุมชนก็จะเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ถ้าได้รับการยอมรับในระดับชาติก็จะขยายกว้างเป็น ภูมิปัญญาไทย

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ความเชื่อเกิดจากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ความเชื่อดั้งเดิมมนุษย์ มีความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา การนับถือบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องโลกจักรวาล และกำเนิดคนสัตว์ ความเชื่อดังกล่าวมนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็น พิธีกรรมและความเชื่อ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยทุกยุคทุกสมัยสืบทอดกันมาช้านาน ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วิทย์ เที่ยงบูรณธรรม ไดให้ความหมายของคำว่า ศรัทธา ในพจนานุกรมไทยไว่วา ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ,ความเลื่อมใส, ความเห็นดี, ความไว่วางใจ, ความซื่อตรง, ความจงรัก, ความประสงค์ ความอยาก, ความบริสุทธิ์, ความเคารพนับถือ, ยินดีเลื่อมใส (วิทย์ เที่ยงบูรณธรรม, 2536)

งามพิศ สัตย์สงวน ได้กล่าวว่า ชาวไทยแต่ในอดีตนั้นวิถีชีวิตมีความเชื่อที่เกี่ยวพันกับเรื่องภูตผีวิญญาณ ผีสางเทวดา ซึ่งอดีตศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์อิทธิพลต่อวิถีชีวิต สังคมไทยในอดีตต่างพยายามแสวงหาพลังอำนาจให้กับตนเอง เพื่อให้ได้รับการยอมรับและเพื่อการอยู่รอด ในขณะเดียวกันอำนาจที่คนยอมรับมาก คือ อำนาจที่มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนา และอำนาจทางไสยศาสตร์ ซึ่งบางครั้งต้องอิงกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ความเชื่อเรื่องอำนาจเหล่านี้ มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมาก ทำให้รูปแบบพฤติกรรมของชาวบ้านดำเนินภายในกรอบของความเชื่อดังกล่าว การถวายของและเครื่องบูชาต่าง ๆ แก่ภูตผีเทพเจ้า เป็นการปฏิบัติการทางศาสนาที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไป (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538) และการยอมรับต่าง ๆ ว่าเป็นจริง มีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงด้วยเหตุผล แต่เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนหรือสังคม ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี ธรรมดาคนเราจะมีความเชื่อและความไม่เชื่อเป็นของคู่กัน คือ

ระหว่างความศรัทธา และไม่ศรัทธา การจะกำหนดให้แต่ละบุคคลเชื่ออย่างเดียวกันย่อมทำได้ยาก เพราะความเชื่อที่ให้ผลตรงกันข้ามก็มี และความไม่เชื่อเกิดผลไปอีกแนวหนึ่งก็มี

ฉะนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อมักเกิดขึ้นจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดี จะต้องส่งผลกระทบเช่นนั้น เป็นเช่นนี้ ความเชื่อที่ปรากฏเป็นข้อห้ามคำสอนของโบราณ ซึ่งเป็นสิ่งท้าทายต่อดวงปัญญาของมนุษย์ผู้นำสมัยอย่างยิ่ง หากศึกษาให้ถ่องแท้ จะทราบถึงเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษว่า ข้อห้ามคำสอนนั้นทรงคุณค่าต่อสังคมเพียงใด

4. ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ในสังคมไทย ความเชื่อและศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างแยกไม่ออก คำว่า ศรัทธา แปลตรงตัวว่า ความเชื่อ ได้แก่ สภาพจิตที่ยึดเหนี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเหนียวแน่นด้วยความมั่นใจว่า เมื่อมีสิ่งนั้นอยู่ในชีวิตแล้วความสำเร็จหรือความสุขจะเกิดขึ้นใน ชีวิตของคนแต่ละคนจึงต้องมีศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ อาจจะมีศรัทธาต่อหลายๆ สิ่งเพื่อสร้างพลังใจอันเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนชีวิต ไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานหรืออุดมคติอย่างใดอย่างหนึ่ง พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักที่คนไทยโดยมากและทุกระดับยอมรับนับถือ แต่การนับถืออาจต่างกันไปตามพื้นฐานทางปัญญาของแต่ละบุคคล พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุและผล ไม่สอนให้เชื่ออย่างงมงาย แม้จะสอนเรื่องศรัทธา หรือความเชื่อ แต่ความเชื่อนั้น ต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา เนื่องจากศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวข้องกับกฎแห่งกรรมโดยตรง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า "บุคคลทำกรรมใด ย่อมมองเห็นกรรมนั้นในตน ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น" (ขุ.ชา. (ไทย), 27/713/163) การที่คนเราจะมุ่งทำความดี ก็ต้องมีศรัทธา หากขาดศรัทธาแล้ว การทำความดีหรืองานที่ทำนั้น ย่อมมีผลน้อย ถ้าศรัทธาในเรื่องใดมาก ก็ตั้งใจในสิ่งนั้นมาก ถ้าไม่ศรัทธาก็ไม่อยากทำ ศรัทธา เป็นทั้งวิถีทางและเป็นปัจจัยเสริมของชีวิต ศรัทธาที่เป็นวิถีจะบอกชัดเจนว่า ต้องทำอะไรบ้าง อะไรถูก อะไรผิด ต้องมีศรัทธาอย่างไร เช่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศรัทธาจึงมีความจำเป็นมากในการทำความดี แต่เพื่อไม่ให้ศรัทธาของคนเรางมงาย หรือออกนอกลู่นอกทาง ขอนำเสนอเรื่องศรัทธาสี่ประการดังต่อไปนี้

1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอ้อนวอนหรือนอนคอยโชค เป็นต้น

2. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือ เราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

ฉะนั้น ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจะต้องเชื่อบนฐานของเหตุผลสี่ประการ คือ เชื่อกรรมหรือการกระทำ เชื่อผลจากการกระทำจะเกิดขึ้นอย่างเหมาะสมกับเหตุที่ทำลงไปทุกอย่าง ไม่มีผิดเพี้ยนลักลั่น เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเอง และเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า.ความเชื่อนี้จะนำไปสู่การศึกษา และการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าสอนเกี่ยวการดำเนินชีวิต และการฝึกฝนจิตใจเพื่อให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีอย่างครบถ้วน

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทยดังที่ปรากฏในประเพณีไทย ซึ่งคนไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ โดยนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทนให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ข้าว การเคารพ ไม่ดูถูกดูหมิ่นจึงจะเกิดผลดี ที่เรียกว่า ขวัญ หรือ เรียกว่า พลัง ของชีวิตจึงเกิดเป็นประเพณีปฏิบัติต่อข้าว ในกระบวนการการปลูกข้าว เก็บเกี่ยวข้าว เหมือนหนึ่งว่า ข้าวเป็น "บุคคล" ความเชื่อที่เป็นระบบก่อให้เกิดพิธีกรรม ซึ่งมีปรากฏในประเพณีทำขวัญข้าว เป็นบุญที่ทำขึ้นเพื่อแสดงความเคารพในปัจจัยยังชีพของคน คือ ข้าวที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับลูกหลานในการที่จะได้เข้ามานั้นยากลำบาก และถือว่าปีใดได้ข้าวเยอะแสดงว่า ปีนี้นั้นมีความอุดมสมบูรณ์ดี และเป็นการทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชาวบ้าน และขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้แก่ ผีปู่ตา ผีตาแหก เจ้าแม่โพสพที่ประทานข้าวมาอย่างอุดมสมบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 2558) การทำขวัญข้าวถือเป็นภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวไทยทุกภาคในการอยู่ร่วมกันและเคารพวิถีธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นพิธีกรรมที่ตอบสนองทางด้านจิตใจ ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวนาไทย เมื่อมีการเก็บเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยลงแรงช่วยเหลือกันให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวว่าคนไทยไม่ว่าจะอยู่ในภาคใดก็ดำรงชีพด้วยทำไร่ไถนา เห็นได้จากความสัมพันธ์ลึกซึ้งระหว่างคนกับข้าวอันมีพัฒนาการมาเป็น ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี วิธีการผลิต และการบริโภคทุกปีเมื่อย่างเข้าฤดูฝนพระมหากษัตริย์ก็จะทรงโปรดให้ทำพิธีกรรมแรกนาขวัญ และทรงเสด็จเป็นองค์ประธาน เมื่อมีการทำนามานานชั่วอายุคนความรู้ความชำนาญ ได้สะสมไว้มาก เช่น การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศ การเลือกสรรตกแต่งทำเลเพาะปลูก การผลิตเครื่องไม้เครื่องมือใช้ อาหาร บ้านเรือน ยุ้งฉาง เครื่องปรุงอาหาร ตลอดจนศิลปวัตถุ วรรณกรรม ท้องถิ่น พิธีกรรมและการละเล่นต่างจะมีความเกี่ยวสัมพันธ์กับข้าวจึงจัดได้ว่าวัฒนธรรมข้าวเป็นลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2546)

ประเพณีการทำขวัญข้าวเป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณหมายรวมธรรมชาติด้วย สะท้อนให้เห็นความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อสรรพสิ่งรอบตัวที่เกื้อกูลให้ชีวิตดำรงอยู่เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีสืบเนื่องต่อไป แม้พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก ว่า "บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาต้นไม้ใด ไม่ควรหักกิ่งต้นไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวทราม พระพุทธองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระภิกษุ ตระหนักในความกตัญญูรู้คุณว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้กตัญญูกตเวที และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคล อื่นกระทำในเรา

ทั้งหลาย จักไม่เสื่อมสูญไปเธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้" (ที.ปา.(ไทย), 16/234/324) "ภิกษุทั้งหลาย คุณธรรมข้อนี้ คือ กตัญญูกตเวทิตา การรู้จักตอบแทนคุณเป็นภูมิธรรมของคนดี" (ม.ม.(ไทย), 20/33/61) คุณแห่งข้าวเปรียบเสมือนผู้ให้ร่มเงา ได้อาศัยหล่อเลี้ยงกายให้ดำรงชีพได้ พิธีทำขวัญข้าวจึงเป็นการระลึกถึงคุณแห่งข้าวด้วยการตอบแทน ผู้มีคุณ ด้วยการรู้จักอุปโภคบริโภคพอประมาณ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองและสังคมส่วนรวมสืบไป

อีกอย่าง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า ความกตัญญูนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้แต่ต่อสัตว์ และพืชทั้งหลายด้วย อันนี้เป็นความรู้สึกที่ดีงามต่อพืชพรรณ คือ ต่อระบบชีวิตด้วยกันแม้แต่พืช เป็นเรื่องของท่าทีในจิตใจ คือ ก่อนที่จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมจะออกมาได้ ก็เกิดจากท่าทีในจิตใจ ถ้าเรามีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจ ก็จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งหรือทำให้มีความโน้มเอียงของจิตที่จะเป็นไปในทางที่ดี ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ทำลายกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าวจึงแฝงไว้ด้วยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมานาน การรู้จักตอบแทนผู้มีคุณเป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าทางชีวิต ทำให้เกิดสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจที่ทำให้คนในสังคมดำรงอยู่ร่วมกันได้ และยังแสดงให้เห็นถึงจิตใจอันโอบอ้อมอารีและความสมัครสมานสามัคคีในการอยู่ร่วมกันของสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อจึงมีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาพื้นฐานของชีวิตคนไทย โดยความเชื่อและศาสนาเป็นระบบที่ยึดถือปฏิบัติที่ควบคู่กัน อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทยดังที่ปรากฏในประเพณีไทย ที่ได้รับอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิม โดยมีการผสมผสานความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์รวมอยู่ด้วย อาทิความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา การนับถือบรรพบุรุษ ท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาทิศทั้งสี่ เป็นต้น คนไทยจึงใช้พิธีกรรมปัดเป่าภัยจากอำนาจของภูตผีปีศาจ (เสาวภา ไพทยวัฒน์, 2538) จะเห็นได้จากประเพณีบุญเบิกบ้านหรือบุญซำฮะของภาคอีสาน เป็นบุญที่จัดขึ้นเพื่อทำพิธีปัดรังควาน ขับไล่ความเสนียดจัญไรภูตผี ปีศาจ ออกจากหมู่บ้านบางแห่ง เรียกว่า บุญเบิกบ้าน หรือบุญบ้าน เป็นบุญที่แต่ละหมู่บ้านจะทำไม่ขาดเป็นบุญเกี่ยวกับภูตผีปีศาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้าน ผีปู่ตา ผีตาแฮก มเหศักดิ์ หลักเมือง ที่คอยคุ้มครองหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าจะรวมผีบรรพบุรุษอยู่ด้วยที่ช่วยดลบันดาลให้ชาวบ้าน เมืองมีความสุข (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 2558) พิธีกรรมดังกล่าวมีปรากฏในพระไตรปิฎก (ขุ.ขุ.อุ.(ไทย), 39/1/223) ซึ่งผู้เขียนจะไม่นำมาอธิบาย ทั้งนี้ประเพณีดังกล่าวได้นำเอาหลักคำสอนของพุทธศาสนาผสมผสานพิธีกรรม ในการสวดพระปริต จัดได้ว่าเป็นบทสวดที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจเหนือธรรมชาติ องค์พระพุทธรูปกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันทรงอานุภาพ ในการอัญเชิญพระรัตนตรัย เพื่อดลบันดาลให้คนไทยประสบความสุขความเจริญจึงได้นิมนต์พระสงฆ์ประกอบพิธีทำขวัญ การผูกข้อมือโดยใช้สายสิญจน์ การปัดเป่าคาถาอาคม พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงความยกย่องสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนืออำนาจภูตผีปีศาจ

6. บทสรุป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการคิด และการกระทำโดยใช้ความรู้ตลอดจนประสบการณ์ทั้งหลายในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีลักษณะของการสะสม เรียนรู้ สืบสาน

สืบทอด ต่อเนื่องจากบรรพบุรุษสู่ชนรุ่นหลังกันมาอย่างยาวนาน และมีความสัมพันธ์กันสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านจนไม่สามารถแยกออกจากกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อเกิดขึ้นจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดี จะต้องส่งผลกระทบอย่างนั้น ความเชื่อจึงปรากฏเป็นข้อห้าม คำสอนของโบราณ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าสอนให้ทำความดี และต้องเชื่อบนฐานของเหตุผล คือ เชื่อกรรม หรือการกระทำ เชื่อผลจากการกระทำทุกอย่างจะเกิดขึ้นอย่างเหมาะสมกับเหตุที่ทำลงไป และความเชื่อนี้จะนำไปสู่การศึกษา และการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต และการฝึกฝนจิตใจให้เข้าถึงปัญญา เพื่อให้สุขภาพกาย และสุขภาพจิตดีอย่างครบถ้วน การขึ้นของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องยากที่จะหาคำตอบสันนิษฐานว่า เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่อิทธิพลเข้าในดินแดนแถบนั้น ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีแฝงอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อก็น่าจะเริ่มแต่เมื่อนั้น แล้วมีวิวัฒนาการเป็นลำดับขั้นมา และกว่าจะพัฒนาจนกลายเป็นหลักยึดเหนี่ยวใจ คติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ก็น่าจะใช้เวลาพอสมควร ประกอบกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จึงได้ผสมผสานได้อย่างกลมกลืนแล้วกลายมาเป็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ให้คนในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้

เอกสารอ้างอิง

งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม.* กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดือน คำดี. (2541). *ศาสนศาสตร์.* ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2536). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร ทิศทางไทย.* กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.

นันทสาร สีสลับ. (2542). *ภูมิปัญญาไทย.* สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. เล่ม 23. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 13**.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2535). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์.* กรุงเทพมหานคร. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *คนไทยกับป่า.* กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. (2538). *โฮมของดี ประเพณีอีสาน.* จังหวัดขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

วิทย์ เที่ยงบูรณธรรม. (2536). *พจนานุกรมไทย***.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประชุมทองกาน.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2537). *แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านในโรงเรียน*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). *แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี.

เสาวภา ไพทยวัฒน์. (2538). *ลักษณะทางวัฒนธรรมไทย.* กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้.* กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย. วารสารวัฒนธรรมไทย. 7-17 เมษายน-พฤษภาคม 2542.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (ออนไลน์), แหล่งท่า : http://www.bdword.com/thai-meaning-or-translation-of-insight. 28 ธันวาคม 2561.